

FILATELIST št.5

GLASILO FILATELISTIČNEGA DRUŠTVA IDRİJA

500 let
IDRIJE
1490 ✕ 1990

FD. IDRİJA ŠT. 7

500 – LETNICA IDRRIJE
obeležena na znamkah
22.6.1990

Petstoletnica Idrije, jubilejno leto! Čas, ko se slovesno spominjamo začetkov rudarjenja in snovanja naših prvih domov ter vse bogate, ustvarjalne preteklosti Idrije. V ta čas Filatelistično društvo ni prišlo praznih rok. Doseglo je, da sta na dan 22.6.1990. ko goduje sv. Ahacij, izšli dve priložnostni znamki in trajno obeležili visok jubilej rudnika in mesta.

Dobri dve leti je tega, kar se je med člani društva tiho porodila ideja: obeležitev 500-letnice Idrije na znamki. Sprva se je misel zdela neuresničljiva, vendar je bila za nas velik izziv. Spoznali pa smo, da se moramo sami spoprijeti z njim. Pred nami se je odprl labirint neznank. Korak za korakom smo krčiči pot in gradili utemeljitev predloga za izdajo ene priložnostne znamke. Podprli smo ga s priporočili OK SZDL Idrija, Rudnika živega srebra, Skupščine občine Idrija, Republiške konference SZDL, Univerze Edvarda Kardelja, Rudarskega inštituta iz Ljubljane, Republiškega komiteja za kulturo in Filatelistične zveze Slovenije.

Akademski slikar Rudi Skočir in idrijski slikar Nande Rupnik sta po lastnem umetniškem videnju petstoletij rudnika in Idrije pripravila osnutke za znamko, katerih pa DO Jugomarka ni mogla upoštevati.

Obsežno utemeljen predlog za znako je bil uradno vložen 17. februarja 1989. Od tedaj dalje smo pričakovali in upali na ugoden razplet.

Veliko zadovoljstvo in veselo presenečenje je v začetku septembra 1989 prinesla vest iz Beograda: „Predlog je sprejet. DO za proizvodnjo in promet poštinih znamk Jugomarka bo za 500-letnico Idrije izdala dve priložnostni znamki!”

Torej mnogo več, kot smo na tihem računali. Ob dejstvu, da je Zvezna komisija prejela nad 400 predlogov za izdaje znamk v letu 1990. je uspeh še toliko večji, za naše društvo pa posebej pomenljiv. Vrhunsko je zaokrožil praznovanje 40-letnice ustanovitve Filatelističnega društva Idrija, ki je za uspešno dolgoletno delo prejelo tudi priznanje občine Idrija! Odločitev o izdaji dveh priložnostnih znamk je prinesla nove odgovorne naloge. Potrebno je bilo izbrati primerne motive, ki bi svetovni javnosti vsebinsko in estetsko predstavili bogato idrijsko tehniško in kulturno zgodovinsko dediščino, predvsem pa začetke rudarjenja v Idriji. Obveščeni smo bili, da je pripravo te priložnostne serije prevzel znan in uveljavljen oblikovalec jugoslovanskih znamk, akademski slikar, magister Dimitrije Čudov iz Jugomarke. Povabili smo ga v Idrijo. Odzval se je z veseljem in z željo, da bi v avtentičnem okolju dobil kar največ originalnih materialov in izvornih navdihov za likovne rešitve „idrijskih znamk”.

Skupaj smo tehtali okvirne poteze motivov. Izbral in umetniško oblikoval jih je mag. Čudov sam. Izrekamo mu zaslužen priznanje za sporočilno ubrano in likovno dovršeno serijo znamk, ki bodo 500-letnico Idrije dostojno predstavljale.

Tudi datum izida znamk ni naključno izbran. V začetku so v Idriji odkopavali le karbonske škrilavce s samorodnimi živim srebrom. Proizvodnja je bila primitivna in majhna. Prvotni „živosrebni studenec“ je po letu 1500 začel naglo usihati. Rudnik je bil pred zaprtjem. Dne 22. junija 1508 so v jašku na sedanjem „Starem placu“ v globini 42m odkrili bogato orudene plasti cinabarita, iz katerih so pričeli z žganjem pridobivati velike količine živega srebra. Odkritje tega dne je odprlo rudarjenju v Idriji večstoletno prihodnost. V spomin na ta dogodek so rudarji in vsi meščani skozi vsa obdobja idrijske zgodovine praznovali 22. junij, dan sv. Abacija, kot največji rudarski praznik. Zato je FD Idrija izbralo prav ta dan za dan izida znamk.

Ob tem enkratnem dogodku je društvo izdalo tudi priložnostni poštni ovitek in priložnostni poštni žig. Prizadevali smo si, da bi celotno filatelistično obeležje nosilo ubran pečat petstoletnice rudarjenja v Idriji. FD Idrija pa je poskrbelo še za posebnost. Dne 22.6.1990 je v Rudniku živega srebra, na XIV obzoru jaška Delo poslovala začasna pošta v globini 345,4m pod zemljo, na nadmorski višini: -6,4m! To pomeni najnižjo priložnostno pošto v Jugoslaviji doslej. Poštne pošiljke so se s tega mesta odpremljale z dodatnim priložnostnim žigom.

Zamisel, pred dobrima dvema letoma rojena, je uresničena. Žal je FD Idrija razpolagalo z omejenimi finančnimi sredstvi, zato projekta filatelističnih obeležij 500-letnice Idrije ni moglo v celoti izpeljati.

In vendar: v času nedavno minule 40-letnice FD Idrija, v času 150-letnice izdaje prve znamke – slovitega angleškega črnega penija, sta v počastitev 500-letnice Idrije izšli dve znamki prav na spominski rudarski praznik. Tako bo ta visok idrijski jubilej na edinstven način predstavljen širnemu svetu!

Predsednik FD Idrija
Niko Jereb

MOTIVI NA JUBILEJNIH ZNAMKAH

Priložnostni znamki ob 500-letnici Idrije je oblikoval akademski slikar mag. Dimitrije Čudov iz Beograda. Spomladi je prišel v Idrijo na informativni obisk, si ogledal naše znamenitosti in se podrobneje seznanil z zgodovino rudnika in mesta. V muzeju smo mu priskrbeli tudi precej slikovnega gradiva, ki ga je nato s pridom uporabil pri grafični izvedbi znamk.

Že pri prvem razgovoru z mag. Čudovom je bilo domenjeno, da bo pri kreaciji znamk upošteval izvorno zgodovinsko tematiko in simboliko, s katero bi se vsebinsko sporočilo znamk čimbolj približalo značaju in pomenu rudarske Idrije. Prav tako smo se dogovorili, da bo ena znamka posvečena mestu (panorama), druga pa izrecno živosrebrnemu rudniku in rudarjem.

Z veseljem lahko ugotovimo, da je mag. Čudov razumevajoče sprejel naše predloge in oblikoval znamki, ki bosta dostojno predstavljali Idrijo po vsem širnem svetu, saj poštne pošiljke resnično ne poznajo meja. Znamki sta dovolj zgovorni že vsaka zase, še bolj prepričljivi pa postaneta druga ob drugi – kot vsebinski diptih. Na prvi zlahka prepoznamo najstarejšo grafično upodobitev Idrije iz častitljive knjige Slava vojvodine Kranjske, ki jo je leta 1689 izdal zaslužni baron Janez Vajkard Valvasor. Panoramo mesta dopolnjuje krajevni grb s simboličnim likom Merkurja. Druga znamka prikazuje rudarske motive iz 16. in 17. stoletja, povzete po treh pomembnih knjižnih delih, ki opisujejo tedanje razmere v idrijskem rudniku; ta dela so:

- Georgius Agricola: *De re metallica* (1557)
- Athanasius Kircher: *Mundus subterraneus* (1665)
- Edvard Brown: *Relation uber die Bergwerke in Friaul* (1669).

Najširšemu krogu občinstva bodo verjetno dobrodošla še nekatera podrobna pojasnila. Janez Vajkard Valvasor, znameniti polihistor in književnik, je v svojem impozantnem in nesmrtnem delu prispeval vsekakor najobširnejši in najpomembnejši opis rudnika in njegovih tehniških znamenitosti v drugi polovici 17. stoletja. Čeprav Idrija tedaj uradno še ni spadala v okvir dežele Kranjske, se je piscu plemenitega rodu in duha očitno zdela nad vse privlačna in enkratna, sicer ji ne bi namenil tolikšne pozornosti – kar 32 strani zanimivega teksta! Le-ta se začne s pravcatim slavospevom, ki se glasi: „Veliko in zaslužno slavo uživa idrijski rudnik ter je prava zakladnica ali rodovitna mati živega srebra,“ Svoje idrijske vtise pa je Valvasor zabeležil takole: „Naš rudnik je globok in redko se bo tujec spustil do dna, ker je treba po lestvi kakih sto sežnjev čisto navpično navzdol v štirioglati luknji, ki je približno štiri čevlje široka. Na zid je pritrjena lesena lestev, po kateri moraš v globino. Ko pride človek spet na dan, je tako upehan, da je komaj verjetno. Tudi jaz ne bi verjel, ko ne bi sam izkusil ... ” Na Valvasorjevi grafični upodobitvi Idrije izstopajo zlasti naslednje dominante: monumentalni rudniški grad v ozadju, cerkev sv. Barbare in sv. Trojice pod njim ter rake in grablje na levi strani. Mag. Čudov je k Valvasorjevi Idriji dodal krajevni grb kot izrazito sporočilni element. Lik idrijskega krajevnega grba simbolično simbolizira ekonomsko pomembno krajevno dejavnost, namreč pridobivanje živega srebra in

cinobra, in predstavlja starogrškega boga Hermesa. Rimljani so Hermesa v svoji mitologiji preimenovali v Merkurja in je bil glasnik bogov in zaščitnik retorike, potov in trgovine. V prenesenem pomenu pa je njegov lik simboliziral soncu najbližji veliki planet Merkur in živo srebro. V heraldiki njegov lik simbolizira tudi previdnost in spravo, ki sta v trgovini zelo potrebni človeški lastnosti. Merkur ima naslednje značilne attribute: krilate čevlje, popotni klobuk in caduceus – z dvema kačama ovito palico. V starem veku je bila ta palica prispodoba miru, v novejšem zgodovinskem obdobju pa v heraldiki poleg miru simbolizira še prijateljstvo in trgovino. V sklopu idrijskega grba se nad podobo merkurja oziroma nad ščitnim okvirom dviga še srebrna tristolpičasta zidna krona.

Kompozicija druge znamke je nastala kot kolaž, sestavljen iz elementov treh že omenjenih historičnih virov, ki se odlikujejo tudi po dragocenih slikovnih prilogah. Spredaj stoječi rudar – žgalničar z retorto je posnet po grafiki G. Agricole (1557); na znamki je uporabljen samo detajl, saj je celotna grafika dokaj velika in pripovedno bogata. Izčrpnje jo komentiram v obrazložitvi ovojnice, ki jo je naše društvo izdalo ob izidu jubilejnih znamk. Če se držimo kronološkega zaporedja, potem velja opozoriti, da je drugi element povzet po knjigi A. Kircherja (1665): to je velikanska jamska lestev v ozadju, ki vizualno kar požira figure rudarjev. Naj dodam, da je opis idrijske jame in tehničnih naprav za knjigo A. Kircherja „Mundus subterraneus” prispeval jezuit Sigmund Sisserus. Le-ta je obiskal idrijski rudnik, ko je potoval iz Gorice v Celovec. V Idrijo je prišel na izlet, da bi zadostil svoji radovednosti. V svojem zapisu pravi med drugim tole: „Na levi strani odpira žrelo jašek, da ne bi ustrašil vstopajočega, preden pride do navpičnih lestev, ki mu preženejo vse poželenje in radovednost, ko mora pogledati v žrelo brezna tako strašno globokega, da oko ne more zajeti dna in da se ga loti strah.” Asociacija med tem stavkom in lestvijo na znamki se kar ponuja! Tretji element znamke sta dva rudarja – opremljena z „ripsovko” oziroma ostrim „kopačem”, ki sta posneta po reportaži dr. Edvarda Browna (1669). V tistih časih so se tuje znanstvene akademije že zanimale za idrijski rudnik in tako sta angleška potopisca Gualterus Poppe in Edvard Brown obiskala Idrijo leta 1665 oziroma 1669 in o tem pisala v Acta Philosophica Anglica. Dr. E. Brown je obiskal vse furlanske rudnike in je sestavil v Palmanovi obsežno poročilo za angleško kraljevsko družbo. Ko je bil v Idriji, so pravkar odpošiljali 12 tovorov živega srebra v razne dežele. V gradu je bilo vskladiščenih kar 3000 tovorov v sodčkih, zavitih v irhovino. Brown je šel v rudnik skozi Ahacijev rov ter se je iz njega vrnil skozi Barbarin jašek. Po lestvah je plezal 639 stopinj navzdol ... V laboratoriju je videl 1600 retort. Pri 16 pečeh so potrebovali 800 retort, v vsaki peči 50, na vsaki strani po 25, zgoraj 12, spodaj 13. Ugotavljal je, da delavci zelo trpijo, saj zaradi merkurialne zastrupitve vsi idrijski rudarji počasi shirajo ...

Naj bosta jubilejni znamki filatelistični poklon vsem idrijskim rudarjem petih stoletij. Zaželimo jima rudarski „srečno” – srečno pot po vsem svetu!

MOTIVI NA PRILOŽNOSTNI POŠTNI OVOJNICI IN ŽIGU

Ob izidu jubilejnih „idrijskih” znamk je naše društvo izdalo priložnostno poštno ovojnico in priložnostni poštni žig. Oblikovanje je v obeh primerih prevzel idrijski slikar Nande Rupnik, ki je upošteval sugestijo kustosa Mestnega muzeja: ovojnica in žig naj bi poleg estetskih kriterijev vsebovala tudi zgodovinsko poanto in avtentičnost. Oglejmo si najprej motiv na ovojnicah, ki nas popelje v sredino 16. stoletja. Po znamenitih zdravnikih Paracelsusu (1527) in Mattioliju (1544) se je Idriji posvečal kot tretji opisovalec tedanjih razmer evropsko pomemben strokovnjak Georgius Agricola (1494 – 1554), ki je bil po svojem osnovnem poklicu tudi zdravnik, vendar se je ukvarjal predvsem z rudarstvom, klavžarstvom in metalurgijo. Leta 1557 je izšlo njegovo dragoceno metalurško delo *De re metallica*, v katerem je natančno popisal postopek pridobivanja živega srebra v Idriji sredi 16. stoletja. Poleg opisa je Agricola dodal še grafično upodobitev žganja rude z retortno metodo na prostem in prav s to grafiko je opremljena naša ovojnica.

Za lažje razumevanje motiva najbrž ne bo odveč kratek komentar.

Znano je, da so v prvih letih obstoja idrijskega rudnika pridobivali le samorodno živo srebro z izpiranjem skrilavca, vendar so že v začetku 16. stoletja začeli žgati cinabaritne rude v kopah na prostem, podobno kot se pripravlja oglje. Sredi 16. stoletja pa so, kot je lepo razvidno iz naše grafike, pri žganju že uporabljali lončene posode. Nekakšne lončene vrče – lahko bi rekli retorte – so delno napolnili z zdrobljeno ručo, nad katero so natlačili mah in potem obrnjen vrč poveznili na drugo lončeno posodo (recipient), nakar so špranjo med obema zalepili z glino. Recipient so nato zasuli s peskom ali zemljo, nad retorte, ki so molele iz zemlje, pa so naložili drva in jih zažgali. Pod vplivom vročine je v zgornjih posodah ruda začela razpadati v živo srebro in zveplene hlape. Po ohladitvi se je metalično živo srebro nabralo v spodnji posodi. Postopek, kot ga je opisal in upodobil Agricola, se je ohranjal do začetka 17. stoletja, ko so začeli v Idriji preizkušati nove retortne metode žganja rude v posebnih pečeh.

Približno 200 let „mlajši” je motiv, ki ga je Rupnik uporabil pri oblikovanju žiga. Gre za originalni idrijski rudarski znak iz sredine 18. stoletja, ki ga hrani Mestni muzej v Idriji. Znak sestavljata prekrizani kladivi (cca 37 x 37 cm), izdelani iz medenine, na katerih so slabo ohranjeni ostanki nekdanje zlate prevleke. Desno kladivo je priostreno, na obeh pa je vgravirana letnica 1750 z alkimističnim znakom za živo srebro v sredini. Odločitev, da se pri izdelavi žiga uporabi prav opisani muzejski predmet, je mogoče utemeljiti z dvema prepričljivima argumentoma: prvič gre za enostaven a izviren motiv, ki vsebuje splošno razumljivo sporočilo, drugič pa nas pričujoči rudarski znak spominja na obdobje 18. stoletja, ki je bilo v zgodovini rudnika in mesta z vseh vidikov izredno pomembno.

Kustos Mestnega muzeja
Janez Kavčič

5. 7.12.1989 – Idrija; 40 let Filatelističnega društva Idrija
 Likovno predlogo je izdelal akademski slikar Rudi Skočir – Idrija

6. 31.5.1990 – Idrija; 7. Jugoslovanski simpozij o rudarjenju pod zemljo
 Likovno predlogo je izdelal slikar Nande Rupnik – Idrija

SPONZORJI

Skupščina občine Idrija - odbor za 500-letnico Idrije

RŽS Idrija

Krajevna skupnost Idrija

Kolektor Idrija

Rotomatika Spodnja Idrija

Lesna industrija Idrija

Zveza kulturnih organizacij Idrija

Mercator – Rudar Idrija

Kmetijska zadruga Idrija

Pekarna Idrija

Gostol Idrija

Župnijski urad Idrija

REK Trbovlje

Avtopremet Tolmin

Intertrade Ljubljana

Kmetijsko veterinarski zavod Nova Gorica

Kulturna skupnost Slovenije

Zidgrad Idrija

Založil: Izvršni odbor Filatelističnega društva Idrija; naklada: 300 izvodov; žiro račun 52020-678-65581; urednik: Miran Jurjavčič; lektor: Janez Kavčič, prof; tiskano v tiskarni Tiskatelje Idrija.

Na podlagi mnenja Republiškega komiteja za kulturo št. 4210-607/88 av iz dne 13.12.1988 spada glasilo „Filatelist“ med proizvode, ki so oproščeni plačila temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov.